

**CENTRUL DE CERCETARE
ȘI DEZVOLTARE PROFESIONALĂ
„STUDIILE ROMÂNEȘTI ÎN
CONTEXT INTERNAȚIONAL” (STUR)**

**CENTRUL DE CERCETARE
„METACOGNIȚIE ȘI
TRANSDISCIPLINARITATE”
(M&T)**

100 DE ANI DE ROMAN ROMÂNESC

Volum coordonat de

**Marina Cap-Bun, Florentina Nicolae
Angelo Mitchievici, Veronica Nedelcu**

**EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2020**

Colecția FILOLOGIE

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

100 de ani de roman / coord.: Marina Cap-Bun, Florentina Nicolae, Angelo Mitchievici, Veronica Nedelcu. - București : Editura Universitară, 2020
Conține bibliografie
ISBN 978-606-28-1189-1

I. Cap-Bun, Marina (coord.)
II. Nicolae, Florentina (coord.)
III. Mitchievici, Angelo (coord.)
IV. Nedelcu, Veronica (coord.)

821.135.1.09

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062811891

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2020
Editura Universitară
Editor: Vasile Muscalu
B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București
Tel.: 021.315.32.47
www.editurauniversitara.ro
e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47 / 0745 200 718/ 0745 200 357
comenzi@editurauniversitara.ro
www.editurauniversitara.ro

EL POEMA *CÂNTECUL GINTEI LATINE* DE VASILE ALECSANDRI I LES TRADUCCIONS OCCITANA, DE F. MISTRAL, I CATALANA, DE J. M.^a DE GARGANTA I VILA-MANYÀ¹

Joan-Maria JAIME MOYA
GMLC (IMF-CSIC & Universidad de Barcelona)

*This work aims to compare the poem *Cântecul gintei latine* (The Song of the Latin Lineage, 1878), by the Romanian writer Vasile Alecsandri, with its two translations: on the one hand, the one made by the poet Frederic Mistral in Occitan (Provençal) and, on the other, the one made in Catalan by the poet and translator Josep Maria de Garganta i Vila-Manyà.*

Key words: *Romanian Literature, Occitan Literature, Catalan Literature, Literary Translation, Romanian Culture.*

1. Introducció

El present treball pretén comparar el poema *Cântecul gintei latine* (*La cançó de l'estirp llatina*, 1878), de l'escriptor romanès Vasile Alecsandri, amb dues traduccions: d'una banda, la que realitzà el poeta Frederic Mistral en occità (provençal) i, d'una altra banda, la que va dur a terme en català el poeta i traductor olotí Josep Maria de Garganta i Vila-Manyà.

Vasile Alecsandri (1821-1890), nascut a Bacău, a la regió de Moldàvia, a l'actual Romania, va ser poeta, dramaturg, polític i diplomàtic del seu país; també fou molt important la seva tasca de recollir cançons del folklore romanès (com ara, les famoses balades *Miorița* [*L'ovelleța*] i *Meșterul Manole* [*El mestre Manole*], aquesta darrera, panbalcànica). Així mateix, va ser un dels principals promotors del moviment que, a mitjan segle XIX, va lluitar per la identitat cultural romanesa i per la unió dels principats de Moldàvia amb Valàquia (1859), la qual cosa va suposar el

¹ Aquest article és fruit del treball final per al curs “Llengua i cultura occitanes I” (any acadèmic 2020-2021), de la XTEC (Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya) de la Generalitat de Catalunya, impartit pel professor Joan Calsapeu i Cabot, a qui li vull expressar aquí el meu sincer agraïment.

naixement de Romania (a la qual es va annexionar, finalment, el principat de Transsilvània el 1918, després de la desaparició de l'Imperi austrohongarès). Juntament amb Mihai Eminescu (1850-1889), està considerat com un dels poetes més grans de Romania i, atès que va morir a Mircești (Moldàvia romana), és conegut per l'antonomàsia de “bardul de la Mircești” (el bard de Mircești).

Dins el context del Felibritge, moviment cultural i ideològic dedicat a la promoció i conreu de la llengua, la literatura i la civilització occitanes (fundat a Font Segunha, Provença, França, el 21 de maig del 1854), estant aquest sota la presidència del poeta Frederic Mistral (1830-1914), el 1878 es van convocar unes celebracions de germanor a Montpeller (anunciades a la *Revue des Langues Romanes*, amb el tema “La Chanson du Latin” [“La cançó del Llatí”], *sic* en francès), anomenades “Festes llatines”, consistents en un certamen poètic, una mena de jocs florals, en què participarien persones de tota la Romània amb obres que exaltessin la unitat llatina.

Les “Festes llatines” de Montpeller van tenir lloc entre els dies 22 i 30 de maig de l'any 1878. El poeta català Albert de Quintana i Combis va oferir personalment una copa artística d'argent al millor cant a la raça llatina, que va guanyar Vasile Alecsandri amb la composició *Cântecul gintei latine* (*La cançó de l'estirp llatina*), en presència dels grans poetes de la Renaixença catalana² Víctor Balaguer Cirera i Manuel Milà i Fontanals; per bé que Alecsandri no va poder ser present a l'acte, el seu poema, tanmateix, va ser recitat pel poeta occità Frederic Donnadieu i, després, cantat (amb una melodia creada per a l'ocasió pel compositor italià Filippo Marchetti) davant de 60.000 persones, a l'avinguda del Peyrou de Montpeller, el 25 de maig a la tarda. Francesch Matheu va rebre el llorer de plata per “Lo cant del llatí”, com a segon premi; a més a més, hi hagué diverses mencions. Com afirma Joan Mahiques Climent:

«Afortunadament, les obres que van concórrer al premi d'Albert de Quintana s'han conservat en dos volums identificats indistintament, amb la mateixa signatura, com a ms. H 667 de la Biblioteca de la Université Paul Valéry.» (Mahiques: 190). «D'altra banda, el mateix Frederic Mistral presentà a concurs la seua cançó llatina i, com que formava part del jurat, l'hagué de retirar per recomanació del baró de Tourtoulon, membre del mateix jurat. El 25 de maig de 1878 Mistral llegí públicament l'obra retirada, canviant-li el títol inicial (*Cant d'ou latin*) per un altre de diferent (*A la raço latino*) a fi de desvincular-la del premi convocat per Quintana.» (Mahiques: 192).

² Moviment literari, cultural i polític (1833-1892) anàleg al Felibritge, reivindicatiu de la cultura i literatura catalanes.

Finalment, el 1882 Vasile Alecsandri va reeixir de viatjar a Provença, on, rebut pel seu amic Frederic Mistral, va ser fastuosament festejat.

2. El poema de Vasile Alecsandri: *Cântecul gintei latine* (*La cançó de l'estirp llatina*)

A continuació, oferim, en romanès, el poema amb què V. Alecsandri va ser guardonat a les “Festes Llatines” de Montpeller al maig del 1878 (Alecsandri: 7 [cf. *Revue de langues romanes*: 262-263]):

Latina gintă e regină
Între-ale lumii ginte mari;
Ea poartă-n frunte-o stea divină
Lucind prin timpii seculari.
Menirea ei tot înainte
Măreț îndreaptă pașii săi.
Ea merge-n capul altor ginte
Vărsând lumină-n urma ei.

Latina gintă e vergină,
Cu farmec dulce, răpitor;
Străinu-n cale-i se înclină
Și pe genunchi cade cu dor.
Frumoasă, vie, zâmbitoare,
Sub cer senin, în aer cald,
Ea se mirează-n splendid soare,
Se scaldă-n mare de smarald.

Latina gintă are parte
De-ale pământului comori
Și mult voios ea le împarte
Cu celelalte-a ei surori.
Dar e teribilă-n mânie
Când brațul ei liberator
Lovește-n cruda tiranie
Și luptă pentru-al său onor.

În ziua cea de judecată,
Când față-n cer cu Domnul sfânt
Latina gintă-a fi-ntrebată
Ce a făcut pe-acest pământ?
Ea va răspunde sus și tare:
„O! Doamne,-n lume cât am stat,
În ochii săi plini de-admirare
Pe tine te-am reprezentat!

Aquest poema va ser tot un esdeveniment cultural a Romania, tant fou així, que el 3 de juny del 1878 va ser cantat per un cor de 300 persones al Teatre Nacional de Bucarest, i el 2 de juliol va aparèixer publicada una traducció llatina al diari “Gazeta Transilvaniei” (“La gasetta de Transsilvània”) de la ciutat de Braşov.³ Finalment, el 1880 el compositor romanès Ciprian Porumbescu (1853-1883) li va posar música.

Com veiem, estem davant d’una peça lírica, un panegíric, que, seguint el tema proposat per Albert de Quintana i Combis, exalta l’estirp llatina, mostrant-la com la reina del món, destinada a representar el poder de Déu (clarament cristià), combatent amb fermesa per la llibertat contra la tirania dels pobles opressors, cosa que ens permet veure que, al darrere, hi ha una lectura política i alhora religiosa molt concreta: en aquella època Romania s’estava acabant d’independitzar del jou otomà (musulmà) i també, a Transsilvània, s’estava lluitant per alliberar-se del poder austrohongarès (imperialista i catòlic), sense bandejar la presència sense temible de l’Imperi rus: recordem que Romania té frontera amb l’actual Ucraïna i que, de fet, Bessaràbia (corresponent pràcticament a l’actual República Moldava), que històricament sempre havia format part de Moldàvia, arravatada pel tsar als turcs, esdevingué part de Rússia del 1812 fins al 1859.

Formalment, aquest poema consta de quatre estrofes, composta cadascuna de vuit versos octosíl·labs, amb rima consonant, tot seguint l’esquema següent: a, b, a, b, c, d, c, d; a, é, a, é, f, g’, f, g’; h, i, h, i, j, é, j, é; k, l’, k, l’, m, n’, m, n’. Té, doncs, un esquema mètric molt regular i alhora amb variacions, la qual cosa el fa molt melodiós i idoni per ser musicat; per tant, encaixava perfectament en una estètica, diguem-ne, neotrobadoresca.

En el següent enllaç, podem escoltar com sona aquesta poesia en la seva llengua original:

<https://www.youtube.com/watch?v=Kjz0mbkkzQs>

3. La traducció, en occità (provençal), de Frederic Mistral, intitulada “La cansoun dou latin”⁴

³ Traian Diaconescu va fer una altra traducció al llatí l’any 1979 amb motiu del “Centenari de les Festes Llatines de Montpeller”, la qual va ser guardonada amb el “Premi Petrarca” a Avinyó.

⁴ Quant a traduccions coetànies d’aquest poema (Zamfir 2016: 316-317), consignem aquí que el mateix any 1878 se’n feren quatre al francès, i l’any 1882 una cinquena en aquesta mateixa llengua; l’any 1886 se’n van fer dues en occità provençal: l’una de F. Mistral (que és la que presentem) i l’altra de V. Lieutaud (també publicada a l’*Armana provençau*, p. 30); en occità llenguadocià, “Lou cant de la raça latina” d’A. Langlade (el 1881, a *L’Iòu de Pascas*, p.11); en retoromànic, el 1878; dues traduccions italianes l’any 1878 i una més l’any 1883; dues en alemany, els anys 1890 i 1900, respectivament; dues en hongarès, respectivament, els anys 1878 i 1881; una en polonès, el 1878; finalment, una en hebreu, també el 1878.

Reproduïm aquí la traducció de Frederic Mistral (Malhana, Provença, 1830- Marsella [Marselha, en occità], Provença, 1914, poeta occità, cofundador del Felibritge, autor del cèlebre poema *Mirèio* [*Mireia*]), la qual féu per al seu amic romanès Vasile Alecsandri; aquesta va aparèixer a la revista *Armana provençau* de l'any 1886 (impresa a París), a la pàgina núm. 29, que trobem digitalitzada al repertori *Gallica* de la Biblioteca nacional de França (BnF):
<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k6372454d/f31.image>

La gènt latino segnourejo
Entre li plus gràndi nacioun.
D'un raï divin soun front lugrejo
Sus tóuti li generacioun.
Avans toujour! jamai s'arrèsto...
Dis àutri pople, emé fierta,
Elo camino sèmpre en tèsto,
En fasènt traço de clarta.

La gènt latino es tant galanto,
Es uno vierge à biais tant dous
Que l'estrangié davans s'aplanto,
E pièi l'adoro regretous.
Dins l'esplendour sereno e caudo,
Emé soun gàubi vièu, risènt,
Elo a pèr ban mar d'esmeraudò,
A pèr mirau soulèu lusènt.
La gènt latino es amistouso:
Sa richo part Diéu i'a douna,
E la partejo, voulountouso,
Emé si sorre, tant que n'a.
Mai es terriblo en sa coulèro,
E rèn noun tanco soun bras fort,
Quand di tiran roump li galèro,
O pèr l'ounour quand lucho à mort.

Pièi au jour de la grand jujado,
Quand sara, dins lou cèu à brand,
La gènt latino interroujado:
«Qu'as fa sus terro?» ié diran.
E respoundra la raço bello:
«Pereilavau tant qu'ai esta,
Is iue dóu mounde que me bèlo,
Iéu, Segnour, t'ai representa.»

En primer lloc, volem subratllar que Mistral, deliberadament, va traduir el títol com a *cansoun*, la qual cosa ja ens transporta, així, a l'òrbita de la cançó, gènere trobadoresc per excel·lència.

Bo i fent un succint, però no pas per això menys exhaustiu, repàs de la traducció, observem que Mistral, tot i ésser molt fidel al sentit del text romanès, hi introdueix algun canvi lèxic interessant de destacar: a la primera estrofa, d'una banda, transforma el predicat nominal *e regină*, 'és reina', en el verb predicatiu *segnorejo*, 'senyoreja', i, d'una altra banda, el mot *nacioun* (*nacion*, amb l'ortografia occitana actual), 'nació', per traduir el vocable *lumii*, 'del món'; a la segona estrofa, destaquem que Mistral dona un toc trobadoresc al poema, en haver traduït que l'estirp llatina *es tant galanto*, 'és tan galant', quan, de fet, en el text romanès, es fa més èmfasi en la puresa i virginitat d'aquesta (*latina gintă e virgină*, 'el llinatge llatí és verge'); de la mateixa manera, el poeta occità subratlla que l'estirp llatina és *amistouso* (*amistosa*, en ortografia moderna), 'amistosa', tot conferint-li un valor afegit al text original, que sí que parla de l'esperit de germanor i de la voluntat de compartir propis d'aquesta nissaga; finalment, en la darrera estrofa, Mistral enriqueix el sentit de la poesia en referir-se, cortesament i sensual, a l'estirp llatina com a *raço bello*, 'raça bella'.

Finalment, no podem deixar d'assenyalar que la traducció, confegida en versos octosíl·labs de rima consonant, reproduïx força fidelment la musicalitat i el ritme de la composició romanesa original.

4. La traducció catalana de Josep Maria de Garganta i Vila-Manyà, intitulada "Cant de la raça llatina"

Josep Maria de Garganta i Vila-Manyà (Sant Feliu de Pallerols, Garrotxa, 1878 – Olot, 1928, poeta, traductor i esperantista) va fer la traducció al català del poema de Vasile Alecsandri, que oferim a continuació (Garganta: 113-114)⁵; no volem ni podem, però, deixar d'assenyalar que resulta força curiós que el traductor va néixer justament el mateix any que el "bard de Mircești" va guanyar, amb aquesta poesia, el primer premi a les "Festes Llatines" de Montpeller. Malauradament, l'obra poètica pròpia de Garganta no és gaire coneguda, malgrat la seva gran qualitat, i les seves traduccions són meticuloses i molt àgils, com veurem de seguida; la seva obra, sortosament, va ser editada l'any 1968 pel seu amic, el també poeta Josep Capdevila, en un recull que reuneix gran part de la seva obra original i de les seves millors traduccions.

Regna la noble gent llatina
sobre dos móns, de mar a mar,
brilla en son front, amb llum divina,
fúlgida estrella secular.
Guia la sort les seves passes,
avança sempre rectament;

⁵ Volem agrair a Antoni Mayans i Plujà, director de l'Arxiu Comarcal de la Garrotxa (Olot), l'amabilitat que va tenir en haver-nos tramès còpia del text de J.M. de Garganta.

i alçant el cap entre les races,
escampa raigs de llum fulgent.

És una verge tan formosa
que el món captiva amb son encís:
qui un cop la veu tan graciosa,
se'n sent amant i enyoradís.
És somrient, bella i activa,
té clima dolç i cel brillant;
del sol es mira en la llum viva
i es banya en l'ona verdejant.

La gent llatina participa
de les riqueses de dos móns,
i amb noble gest les comunica
als seus germans d'altres nacions.
Mes en la fúria és indomtable,
tant si son braç llibertador
sobre el tirà cau implacable,
com si batalla per l'honor.

Vinguda ja l'hora postrera,
quan mars i terres tinguin fi
i Déu pregunti amb veu severa:
—Què vares fer, poble llatí?—,
dirà ben alt: —Us adorava,
i en el llarg temps que vaig passar
en aquest món, qui m'admirava,
jo us vaig saber representar.—

Primer de tot, ens crida l'atenció el títol que, intencionadament, volgué donar Garganta a la seva traducció, emfasitzant la idea de la “raça”, que és un concepte que, des de les darreries del segle XIX i sobretot durant les primeres dècades del segle XX, va estar molt en voga (recordem el noucentisme català, amb la insigne figura d'Eugeni d'Ors, “Xènius”, i de la seva obra, exquisida, *La ben plantada*), ja que segurament aquesta traducció fou feta en la dècada dels anys 20 del segle passat.

Destaquem que la versió de Garganta és molt fidel a l'original; tot i així, introdueix alguns canvis, que, de vegades, fins i tot, si no el milloren, almenys matisen el text d'Alecsandri; així, doncs, en el primer vers de la primera estrofa, veiem que la “gent llatina” (aquí el traductor ha optat pel mot *gent*, enlloc de *raça* o *estirp*, essent doncs etimològicament més proper al romanès i al llatí, *ginte* i *gens*, respectivament) és qualificada de “noble”, la qual cosa intensifica el valor del verb “regna” i, a més a més, enriqueix l'original, sense fer cap violència de sentit (ensems juga amb la paronomàsia del mot romanès *mari*, ‘grans’ i el mot català *mar*), en haver afegit que

aquest llinatge llatí regna “sobre dos móns, de mar a mar”, és a dir, tot establint un pont entre Romania, i Occitània i Catalunya, banyades, respectivament, per la mar Negra i per la Mediterrània; al final de la mateixa estrofa, per contra, tradueix *ginte* per *races*, a causa de la rima, però això també atorga flexibilitat al ritme. En la segona estrofa, tal com feia Mistral, se subratlla la bellesa i sensualitat de la nissaga llatina per damunt de la seva virginitat; assenyallem que el mot romanès *frumoasă* (5è vers) queda perfectament recollit en el primer vers de la traducció (*formosa*), i això palesa la gran similitud, àdhuc lèxica, entre el romanès i el català⁶. A la tercera estrofa, ens ha cridat l’atenció com el traductor, molt hàbilment i intel·ligent, interpreta en català *are parte*, ‘té part’, com a *participa*, i encara resulta més interessant el gir de *imparte*, ‘comparteix’, pel català *comunica*, que amplifica aquesta imatge de germanor entre pobles, alhora que converteix *surori*, ‘germanes’, en *nacions*. Finalment, a la quarta i darrera estrofa, assenyallem que *latina gintă*, ‘l’estirp llatina’, esdevé *poble llatí*, cosa que s’adequa més a l’atmosfera d’obediència divina expressada en aquest colofó; així mateix, es multiplica l’admiració del llinatge llatí envers Déu en manifestar-li *us adorava*.

Amb relació a la forma, ço és, pel que fa tant el metre (versos octosíl·labs) com a la rima (consonant), asseverem que la traducció no desvirtua gens l’original, sinó que més aviat, valgui la redundància, el tradueix perfectament; el poema en català sona, amb total naturalitat, com si hi hagués estat escrit, en català, efecte, aquest, molt característic de les traduccions de J.M. de Garganta i Vila-Manyà.

5. A tall de conclusió

Malgrat el tòpic, força vertader, que la traducció, sobretot, la d’un text poètic, és una tasca utòpica i impossible, tenint en compte les semblances històrico-culturals, de contingut ideològic i programa estètic, i lingüístiques entre Vasile Alecsandri i els dos traductors presentats en aquest treball, Mistral en occità i Garganta en català, nogensmenys, constatem que ha estat assolida amb escreix. Aquesta traductibilitat possible, doncs, demostra també la proximitat cultural entre llengües llatines, com ara la romanesa, l’occitana i la catalana, i, fefaentment, fa palesa la reeixida perenne de les “Festes llatines”, l’objectiu de les quals no era cap altre sinó la germanor i comunió entre els pobles hereus del llegat de Roma.

⁶ Aprofitem aquí l’avinentesa per recomanar la lectura de l’estudi de Xavier Lamuela (amb la col·laboració de Virgil Ani), *Romanès. Estudi comparatiu entre la gramàtica del català i la del romanès*, publicat pel Departament de Benestar i Família de la Generalitat de Catalunya (2005). També considerem convenient esmentar el llibre de Mitu Grossu, *Occitan et roumain, ressemblances* (Hamakor: Jerusalem, 1987).

Bibliografia

- Alecsandri, Vasile. *Cîntecul Gintei Latine*. Oradea: Mihai Eminescu, 1991.
- Bacalbașa, Constantin. *București de altădată 1878-1884*. București: Humanitas, 2014.
- Bladé Desumvila, Artur. *Obra completa. Felibres i catalans*. Vol. VIII. Valls. Cossetània, 2010.
- Camps Casals, Núria. *La recepció de Verdaguer a França: traductors i traduccions*. Tesi doctoral inèdita. Facultat de Traducció, Educació i Ciències Humanes, Universitat de Vic, 2013. p. 55.
- Moțoc, Radu. "Ginta latină. Premiul de la Montpellier". *Glasul Bucovinei / The Voice of Bucovina* XVII, 2/66 (2010). 43-56.
- Mahiques Climent, Joan. "Catalunya i Occitània a la Renaixença: les Festes Llatines de Montpellier". *800 anys després de Muret. Els trobadors i les relacions catalanooccitanes*. Eds. Vicenç Beltran, Tomàs Martínez, Irene Capdevila. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2014.
- Moțoc, Radu. "Triumful de la Montpellier / Montpellier Triumph". *Confluente bibliologice. Revista de biblioteconomie și științele informării* 1/2 (2011). 172-185 (esp. 176, 178).
- Nicolescu, George Cristea. *Viața lui Vasile Alecsandri*. București: Editura pentru Literatură, 1962. 482.
- Platon, Maria. *Vasile Alecsandri, poezii felibree și "Cântecul gintei latine"*. Iași: Junimea, 1980.
- Revue de langues romanes*, II/5 (1878). 262-263.
- Țepelea, Gabriel F.; Climer, Ion. "Alecsandri și felibree". *Limbă și literatură* 10 (1965).
- Vilamitjana Carandell, Maria Dolors. *Inventari i transcripció de l'obra literària d'Albert de Quintana i Combis*. Tesi doctoral inèdita. Universitat de Girona, 2014. 35.
- Zamfir, Constantin. "Relațiile româno-occitane de-a lungul timpului / The Romanian-Occitan relationships along the time". *Hiperboreea* 5 (2013). 63-69.
- Zamfir, Constantin. *Relațiile româno-occitane de-a lungul timpului*. Tesi doctoral inèdita. Facultatea de Istorie, Universitatea din București, 2016.